

М. В. Довбищенко

ORCID: 0000-0001-9426-0652

Державний університет телекомунікацій

С. Петькун

ORCID: 0000-0002-0703-169X

Державний університет телекомунікацій

Т. Ярошовець

ORCID: 0000-0003-3690-416X

Державний університет телекомунікацій

**ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КОНСЕРВАТИВНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИМИ КОЛАМИ УГКЦ В 1930-
Х РР. (НА ПРИКЛАДІ ЧАСОПISУ «УКРАЇНСЬКИЙ БЕСКИД»)**

M. Dovbyshchenko

State University of Telecommunications

S. Petkun

State University of Telecommunications

T. Yaroshovets

State University of Telecommunications

**Experience in the Formation of Social Communications
Conservative-State Circles of the UGCC in the 1930's.
(on the Example of the Magazine «Ukrainian Beskids»)**

У статті досліджується діяльність «перемиського гуртка» що включав до свого складу представників духовенства Перемиської єпархії УГКЦ. Об'єднані навколо часопису «Український Бескид» його члени протягом кінця 1920–1930-х рр. активно працювали над популяризацією в середовищі вірян нової політичної моделі українського суспільства і майбутньої української державності. Її суть полягала в поєднанні духовної спадщини католицизму й державницької концепції гетьманців, ідеологами яких були В. Липинський та С. Томахівський. Було проаналізовано найважливіші напрямки соціальної та культурної комунікації, які пропонували члени гуртка в сучасній їм та майбутній Україні. Серед них — найважливіші правила «інформаційної гігієни» (наука про «добру» та «лиху» пресу), формування об'єднавчих для суспільства політичних цінностей, налагодження комунікації між інтелігенцією та селянством, зв'язок національного бізнесу з культурним розвитком народу, тощо.

Ключові слова: часопис «Український Бескид», соціальні комунікації, культурні комунікації, Українська Греко-Католицька Церква, Галичина, В'ячеслав Липинський, гетьманський рух.

The article examines the activities of the «Peremysht circle», which included representatives of the clergy of the Peremysht eparchy of the UGCC. They are united around the diocesan

magazine «Ukrainsky Beskyd» in the late 1920's — 1930's of the twentieth century. actively worked to promote among the faithful a new political model of Ukrainian society and the future of Ukrainian statehood. Its essence was to combine the spiritual heritage and the science of society of the Catholic Church with the state concept of the hetmans, whose ideologues were V. Lypynsky and S. Tomashivsky. Summarizing the experience of the national liberation movement of the Ukrainian people, members of the «Peremyshl» group strongly warned readers of their magazine against the fascination with the ideology of socialism, which fosters misconceptions about social equality and property rights. Presenting the worldview of the Ukrainian conservative forces of Galicia, members of the «Peremyshl circle» insisted on the special role of the educated elite (politicians, cultural figures, philanthropists, businessmen) in the cultural progress of the people and warned believers against the destructive influence of radical political movements — communism and Ukrainian nationalism. The most important areas of social and cultural communication offered by the members of the circle in modern and future Ukraine were analysed. Among them — the most important rules of «information hygiene» (Catholic science of «good» and «bad» press), the formation of unifying political values, communication between intellectuals and peasants, the connection of national business with the cultural development of the people, etc.

Keywords: «Ukrainsky Beskyd» magazine, social communications, cultural communications, Ukrainian Greek Catholic Church, Galicia, Vyacheslav Lypynsky, hetman movement.

Вступ

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі вітчизняна наука приділяє значну увагу соціальним комунікаціям та їхній ролі в розвитку суспільства. «Соціальні комунікації, — написав з цього приводу О. Холод, — це інструментарій соціальної інженерії, який за допомогою комунікаційних технологій створення інформації, її пошуку, упорядкування, трансляції, обміну, збереження й вимірювання впливу на реципієнта спрямований на регулювання соціальних дій, взаємодій і соціальних відносин у суспільстві» (Холод, О. М. 2018, с. 32). В свою чергу, Є. Сумієнко ґрунтовно пояснив терміни соціальної інженерії та соціоінженерної діяльності. З цього приводу він, зокрема, зазначає: «...соціоінженерна діяльність — це цілеспрямована й організована діяльність зі створення, забезпеченості існування, відтворення й удосконалення соціальних реальностей, якими є людські відносини, соціальні взаємодії і соціальна поведінка людей, що функціонують в інституціональних, нормативних, знаково-символічних формах. Наука про соціоінженерію, про методологічні принципи і методи здійснення цієї діяльності, її функції, види і

форми й є те, що ми називаємо соціальною інженерією. Якщо ж говорити коротко, то соціальна інженерія — це наука про соціоінженерну діяльність» (Сумієнко, Є. І. 2001, с. 10). Таким чином, соціальні комунікації як інструмент соціальної інженерії покликані зберігати, модифікувати або змінювати соціальні взаємодії в суспільстві. Разом із цим зберігаються, модифікуються або навіть змінюються культурні цінності, від яких залежить вектор розвитку суспільства і держави в цілому.

Історія Європи і світу першої половини ХХ ст. дала яскраві приклади застосування технологій соціальної інженерії (задовго до того, як з'явилося це поняття), котрі призвели до радикальних змін у соціальних відносинах низки країн. Спроби побудувати комуністичне суспільство в радянській Росії, фашистські рухи в Італії, націонал-соціалістичний режим у Німеччині засвідчили дієвість впливу на суспільство тодішніх комунікативних технологій, здатних руйнувати традиційні цінності та будувати нові соціальні та культурні реалії. На жаль, академічна наука на теоретичному рівні почала узагальнювати цей досвід лише після Другої світової війни. І це стало однією з причин того, що політики й громадськість невчасно усвідомили й передбачили виклики, пов'язані з радикальними соціальними трансформаціями. Зокрема, в демократичних державах у міжвоєнний період не до кінця усвідомлювалося значення ЗМІ (передусім, преси) у функціонуванні соціальних комунікацій та пов'язаних із ними соціальних трансформацій.

Формулювання гіпотези дослідження. В кінці 1920-х — 1930-х рр. група інтелектуалів з середовища духовенства Перемиської єпархії, об'єднана навколо часопису «Український Бескид», запропонувала українському суспільству Галичини нове прочитання національних та духовних цінностей. Воно полягало в поєднанні духовної спадщини католицизму з державницькими ідеями гетьманців. Цей підхід передбачав змагання до нової України, де соціальні та культурні комунікації будувалися на засадах консерватизму і традиційних цінностей.

Аналіз історіографічної бази даної проблеми з обов'язковим урахуванням останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Історію української преси в Польщі міжвоєнної доби вітчизняні науковці дослідили недостатньо. Зокрема, глибшого опрацювання потребують проблеми, пов'язані з їхнім впливом на формування суспільної думки в умовах непростих польсько-українських відносин 1920–1930-х рр. Особливо важлива, на нашу думку, редакційна політика церковних часописів, які мали знаходити баланс між інтересами українського національно-визвольного руху та християнськими цінностями добра і братерства. Одним із таких малопомітних періодичних видань був «Український Бескид» (Далі «УБ». — *Авт.*), що виходив у Перемишлі за сприяння місцевого греко-католицького єпископа о. Йосафата Коциловського.

Перші окремі згадки про цей часопис з'явилися у наукових колах української діаспори. Так, Аркадій Животко у дослідженні «Історія української преси» побіжно згадував його разом з іншим перемиським часописом («Український голос»), зазначаючи, що обидва вони «...були подекуди під впливом національно-клерикальних кіл українського суспільства» (Животко, А. 1989–1990, с. 246). Загальні відомості про часопис подано також в «Енциклопедії українознавства», але без його детальної характеристики¹. Також лише коротка згадка про це видання міститься у збірці «Перемишль — західний бастион України» що побачила світ у Нью-Йорку 1961 р. (Загайкевич, Б. (ред.). 1961, с. 172). Фактично ширші відомості про «УБ», тематику його статей і редакційну політику цього видання ввела в науковий обіг вітчизняна дослідниця Олеся Дроздовська. Розкривши найважливіші тематичні напрямки статей і підкресливши виразно державницьке спрямування цього видання авторка об'єктивно оцінила його місце в громадсько-політичному житті Галичини 1920–1930 рр. А розміщення посилань на наукові установи, де зберігаються примірники «УБ», дало

¹ Енциклопедія українознавства: словникова частина / за ред. В. Кубійовича Париж-Нью-Йорк, 1950. Т. 9. С. 3417.

дослідникам можливість глибше вивчати історію цього часопису (Дроздовська, О. 2001, с. 318–321).

На нашу думку, потреба в подібних дослідженнях наразі очевидна з погляду нових тенденцій у розвитку української науки. Спеціалізовані предмети, пов'язані з теорією і практикою соціальних комунікацій, починають активно впроваджуватися в навчальний процес вітчизняних вишів. Проте запропоновані навчальні посібники дають ґрунтовний аналіз десятків теорій, зрозумілих, утім, лише добре підготовленій аудиторії, котра вислухала і засвоїла курси з політології, філософії та соціології. Важливим також є зв'язок теорії з історичною практикою. Наприклад, О. Холод у навчальному посібнику «Соціальні комунікації: тенденції розвитку» запропонував пов'язати початок зародження ідей соціальних комунікацій з позицією Католицької Церкви щодо кінематографу в 1930-х рр. (Холод, О. М. 2018, с. 32–39). Автор ґрунтувався на матеріалах збірника «Церква і соціальна комунікація», котрий побачив світ 2004 р. і був присвячений найважливішим документам Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа. В цьому сенсі стає зрозуміло, чому автор приділив увагу енцикліці Папи Пія IX «Невсипуща турбота», адже 1930-ті рр. в названій збірці представлено саме цим документом². Проте насправді політика Католицької Церкви щодо проблем соціальних комунікацій у даний період була значно ширша, ніж можна побачити з матеріалів збірника «Церква і соціальна комунікація». І часопис «УБ», як католицьке видання, чітко узгоджував свою діяльність з політикою Апостольського Престолу щодо ролі та значення преси. Саме тому досвід цього часопису в комунікації з українським громадянством цікавий і важливий для глибшого розуміння культурних та політичних процесів у Галичині міжвоєнного часу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття (наукова новизна дослідження). Вперше на основі

² Церква і соціальна комунікація: Найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа / упоряд. і наук. ред. М. Перун. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. С. 25–38.

публікацій часопису «Український Бескид» зроблено спробу визначити підходи представників греко-католицького духовенства Перемиської єпархії до формування ціннісних орієнтирів та налагодження соціальних комунікацій з вірянами в умовах міжвоєнної Польщі.

Джерельна база та методологія дослідження. Джерельною базою статті є оцифровані примірники часопису «Український Бескид», які є у вільному доступі на сайті «Діаспоріана». Загалом їх 155 номерів, що становить 32% від їхньої загальної кількості, що вийшла у Львові та Перемишлі за 1928–1939 рр. При цьому повністю відсутні номери за 1928–1930, 1934–1935 і 1938 рр. Методологічна основа статті базується на методологічному інструментарії, застосованому як поєднання двох концептуальних напрямків, які теоретично обґрунтували провідні європейські школи. Серед них методологія інструментарію історичної антропології та метод мікроісторичного аналізу.

Постановка мети й завдань для верифікації авторської гіпотези. На основі редакторської політики часопису «Український Бескид» установити модель соціокомунікативних зв'язків консервативних кіл УГКЦ з українським населенням Західної та Східної Галичини в 1930-х рр.

Часопис «Український Бескид». Загальна характеристика тижневика

«Бескид» (від 1933 р. назва «Український Бескид») часопис УГКЦ, виходив 1928–1939 рр. спочатку двічі на місяць, а від 1930 р. — щотижня. На першому етапі (1928–1931 рр.) його видавала у Львові організація «Єпархіальна поміч» для поширення в карпатських селах³. До квітня 1931 р. побачило світ 78 номерів. У подальшому редакція переїхала до Перемишля, і з 12 квітня 1931 р., «Бескид» почав виходити уже як тижневик Перемиської греко-католицької єпархії. Саме в цьому номері було сформульовано редакційну політику часопису в новому статусі. З цього приводу, зокрема, зазначалося: «Уважаючи католицьку релігію основою життя і щастя не лиш одиниць але цілих народів, буде “Бескид” твердо і рішучо обстоювати засади

³ Слово від редакції // Бескид. 1931. № 1 (79). С. 2.

католицької етики в усіх царинах нашого національного життя. Під тим оглядом наш часопис буде стояти на християнському становиську гармонійного укладу релігійних і національних обов'язків, буде плекати шляхетні почуття любови до рідного народу на основах релігійних. ... Справам праці й капіталу як рівнож відношенню робітників і працедавців буде "Бескид" присвячувати чимало місця не лише з огляду на велику вагу тих справ в нинішніх часах але також тому, що наш народ як цілість за останні роки найбільше невдач потерпів якраз внаслідок хибного підходу до так званого суспільного питання»⁴.

Виходячи з цих завдань, редакція розміщувала не лише дописи про релігійне життя Католицької Церкви в Галичині та світі. Невеликий колектив авторів, переважно греко-католицьких священиків, порушував актуальні проблеми сучасності, пов'язані з міжнародними відносинами, освітою і вихованням молоді, розвитком національних культур, економікою, тощо. Важливим видається те, що автори періодично подавали матеріали з історії України, зокрема приватні спогади учасників Визвольних Змагань 1917–1920 рр. Якщо серед дописувачів статей були відомі інтелектуали з духовенства УГКЦ (зокрема Т. Галущинський, В. Гриник, М. Дороцький, І. Назарко, М. Ріпецький та ін.), то діяльність і доля осіб, які в різний час виконували функції відповідальних редакторів часопису (В. Яценків, О. Орський, Ю. Костюк), лишається поки практично невідомою.

Проблеми соціальних комунікацій на сторінках «Українського Бескиду». Автори статей про роль і значення преси в сучасному світі

Як відомо, передвоєнні 1930-ті рр. пройшли в Європі під знаком наростання політичної боротьби, що передувала початку Другої Світової війни. Причому, поруч із радіо та кінематографом, провідна роль у політичних і революційних процесах належала пресі, яка тоді лишалась одним із ключових засобів масової комунікації. Слід зазначити, що Римо-Католицька

⁴ Слово від редакції // Бескид. 1931. № 1 (79). С. 2.

Церква (далі — РКЦ) та Українська Греко-Католицька Церква (далі — УГКЦ) в особі свого керівництва цілком усвідомлювали масштаб викликів перед тогочасним традиційним християнським суспільством. Новітні технології соціальної інженерії на очах руйнували звичні соціальні комунікації — революція та громадянська війна повністю змінили соціальну структуру суспільства в колишній Росії, на руїнах якої постав СРСР; на порозі подібних змін стояла охоплена революційним рухом католицька Іспанія; прихід до влади Гітлера в Німеччині відкрив період диктатури нацистів, які почали будувати корпоративну державу з ідеологією расової переваги німецької нації. В усіх згаданих соціальних перетвореннях Церква або фактично усувалася зі сфери культурного життя країни (СРСР, республіканська Іспанія), або стояла перед загрозою підпорядкування світським диктаторським режимам, ідеологія яких погано узгоджувалася з духовними ідеалами християнства (Німеччина). В демократичних країнах Європи ситуація для католиків була краща, проте Рим був занепокоєний поширенням споживацьких цінностей (що погано поєднувалися з релігійним життям християн), які пропонувалися громадянам у ліберальному суспільстві. На теренах Західної України УГКЦ на додачу стикалася з місцевими регіональними проблемами, які поступово підточували її духовний та політичний авторитет. Серед таких були симпатії частини населення до СРСР, наростання впливу революційної Організації Українських Націоналістів і посилення москвофільських рухів на Лемківщині.

З погляду сучасних знань про реальні масштаби інформаційної війни, які розгорілись у передвоєнній Європі, може скластися враження про безнадійність ситуації, в якій опинилася УГКЦ в цей час. Маючи слабкі матеріальні та інформаційні ресурси, вона не могла вести полеміки з опонентами на рівних засадах. Утім, досвід видавничої діяльності Перемиської єпархії, яка розміщувалась у складних умовах українсько-польсько-чехословацького прикордоння, засвідчує, що її еліта шукала шляхи і способи відвоювати власний інформаційний простір для трансляції релігійних та національних цінностей — у своїй ідейній редакції. Невелика група

священиків і монахів, об'єднаних навколо часопису «Український Бескид» (Далі — «перемиський гурток». — *Авт*), фактично поставила перед собою місію, яка відноситься до завдань соціальної інженерії, а саме збереження та удосконалення соціальних реалій українського соціуму в умовах стрімко мінливого світу. Уважно вивчаючи тенденції політичного та релігійного життя в Європі та світі, редакція й автори статей «Українського Бескиду» запропонували читачам низку концептуальних положень, пов'язаних з духовним та політичним становленням нації. Одним із ключових стала роль преси в житті суспільства. Причому ця роль розкривалася трьома шляхами.

По-перше, часопис протягом 1932–1939 рр. послідовно викладав роль преси в контексті офіційного вчення РКЦ. Особлива увага приділялася висловлюванням з цього приводу римських архієреїв, які порушували проблеми, пов'язані з впливом християнської преси з другої половини ХІХ ст. Наголошувалося, зокрема, на словах папи Пія ІХ (+1878) який підкреслював, що «часопис в нинішніх часах у парохії є так потрібний, як церква або школа»⁵. Наводився й витяг з промови папи Бенедикта XV (+1922), де містився заклик підтримати християнську пресу всіма силами та енергією, аж до самопожертви⁶. Так редакція й автори статей підкреслювали незмінний курс Ватикану, спрямований на підтримку католицьких часописів і визнання римськими преосвящениками їхньої особливої ролі в християнському вихованні вірних.

По-друге, на сторінках «УБ» читачі дізнавалися про досвід поширення католицької преси в різних країнах Європи та її вплив на формування суспільної думки. Наводилися, зокрема, висловлювання про це Страсбурзького єпископа Ріша на ХVІІІ з'їзді католиків. На цьому зібранні згаданий владика, зокрема, заявив: «Преса ще більше необхідна від школи, бо вона формує публічну опінію і є школою для дорослих. Коли в Альзації ніхто нічого не може робити проти католиків, то для того, що маємо багато

⁵ Часопис... // УБ. 1936. Ч. 8 (323). С. 5.

⁶ Преса!... // УБ. 1936. Ч. 8 (323). С. 5.

католицьких щоденників, котрих наклад сягає 40, 50 і 60 тисяч примірників. Натомісць можна виступати проти католиків в інших частинах Франції, бо вони не мають своєї преси»⁷. Тож «Український Бескид» переконував читачів, що католицька преса, за умови масовості, може впливати на поточні політичні процеси, про що і свідчить сучасна історія країн Європи.

По-третє, автори статей, розміщених на сторінках «УБ», особливу увагу приділяли ролі та становищу української католицької преси на землях Західної України, передусім Перемиської єпархії УГКЦ. У статті «Кілька думок про пресу» анонімний автор укотре повернувся до значення преси для сучасників, наголошуючи: «Газета це прядиво духа і думки, яке під духовим оглядом держить разом розпорошені одиниці вірних Церкви, членів партії, членів народу чи нації. Зв'язуючи цих розпорошених людей, без огляду на вік і стан, робить їх преса здібними до різних ділань, та дає їм можливість ділати на підставі одного пляну. Досконалішого засобу для тої цілі, опріч преси, люди не посідають»⁸. З огляду на це автор висловив глибоку занепокоєність слабкими позиціями українського друкованого слова, бо подібний стан справ несе глобальні загрози українству. З цього приводу він зазначив: «Соромний і сумний стан відношення українця до преси взагалі, а до своєї зокрема, свідчить, про це, що ми є народом який не розуміє, не хоче і не має новітніх засобів для оборони на зовні і внутрішньої організації, що в нас немає змислу до організованого життя взагалі»⁹.

Усвідомлення зазначеної проблеми стимулювало редакцію «УБ» розміщати статті, в яких порушувалися питання про розвиток української преси та підвищення її впливу на культурний поступ українців. Зокрема, наголошувалося на необхідності поширювати й популяризувати українське друковане слово¹⁰; підкреслювався обов'язок свідомих вірян усіляко

⁷ Значіння католицької преси // УБ. 1936. Ч. 1 (316). С. 3.

⁸ Кілька думок про пресу // Б. 1932. Ч. 43 (157). С. 3.

⁹ Кілька думок про пресу // Б. 1932. Ч. 43 (157). С. 3.

¹⁰ Практичні поради як ширити католицьку пресу // УБ. 1936. Ч. 7 (322). С. 2.

підтримувати католицькі часописи¹¹; віддзеркалювалися події, пов'язані з проведенням місячників «доброї преси»¹², тощо. Хоча основним мотивом цих публікацій було бажання виховувати доброчесного християнина, ідея національного поступу українців також була присутня. Важливим у цьому сенсі було звернення редакції до читачів у грудневому номері часопису 1933 р., де йшлося: «Без преси нема нації. Є лиш маса людей з подібною мовою і звичками, з прикметами стада, а не нації. Нарід, що не має розвиненої, новітньої преси є позбавлений найважливішого оружжя боротьби і оборони. Гармати, скоростріли, літаки не зділяють того, що преса»¹³.

З наявного матеріалу робимо висновок, що редакція «Українського Бескиду» правильно розуміла роль і значення преси в політичному, духовному й релігійному житті та намагалася проводити редакційну політику з урахуванням вимог часу. Проте в практичному вимірі налагодити комунікацію з українським суспільством було досить складно. На заваді, передусім, стала неписьменність селян. За свідченням «Українського Бескиду» на 1932 р. понад 60% парафіян Перемиської єпархії УГКЦ лишалися неписьменними, «...до яких ніяка книжка, ніяка наука не має доступу»¹⁴. Але більшою мірою обмежувала можливості встановлення комунікації з суспільством проблема, спільна для християнської спільноти Європи 1920–1930-х рр. Ідеться про падіння релігійності європейців на тлі посилення впливу нових радикальних політичних рухів. Редакція й автори статей змушені були визнати, що католицька преса не може конкурувати на рівних засадах з часописами фашистського, комуністичного чи ліберального спрямування передусім тому, що не може дозволити собі вдаватися до популізму та соціальної демагогії.

На наш погляд це лише частково відповідало дійсності, бо головна причина падіння рейтингу католицьких видань полягала, передусім, у зниженні інтересу суспільства до релігійної тематики. Цей факт було

¹¹ Обов'язок підтримувати католицьку пресу // УБ. 1936. Ч. 5 (320). С. 2–3.

¹² На закінчення місяця доброї преси // УБ. 1936. Ч. 6 (321). С. 2.

¹³ Слово до наших читачів // Б. 1933. Ч. 48 (212). С. 1.

¹⁴ Боротьба зі страшною язвою неграмотности // Б. 1932. Ч. 48 (162). С. 2.

фактично визнано в низці публікацій «УБ». Так, коментуючи відгуки в США на проведення в Римі з'їзду католицьких письменників, анонімний автор погодився з поширеним на той час твердженням, що Церква потребує «...не лише католицьких газетних письменників, але також читачів католицьких газет»¹⁵. Саме тому на сторінках «УБ» не раз містилися заклики дотримуватись своєрідної «інформаційної гігієни», яка полягала у відмові від читання неморальних або політично радикальних часописів. В «УБ» наводилися сумні приклади з життя, коли подібні настанови лишалися без уваги. Наприклад, загибель на фронтах Іспанії добровольців з Галичини, які піддалися комуністичній агітації; факти самогубства морально нестійких людей під впливом неправдивих статей «лихої преси», тощо.

Осмислення досвіду Визвольних змагань 1917–1922 рр. у контексті світових подій. Полеміка з комуністами й націоналістами

Світ змінюється — така думка часто лунала в публікаціях «УБ». Автори статей і редколегія цього часопису усвідомлювали, що Європа й світ стоять на порозі нових викликів та потрясінь, наслідки яких буде дуже важко передбачити. Тому члени «перемиського гуртка» в публікаціях намагалися відслідкувати найважливіші тенденції у розвитку політичної думки Європи, зокрема проблеми відносин Католицької Церкви з фашистами в Італії; посилення впливу більшовизму в країнах Європи, наприклад в Іспанії та Чехословаччині; проекти побудови «християнської держави» в тодішній Австрії, тощо. Багато уваги також приділялося сучасним загрозам українству Галичини та Волині в особі москвофільства й більшовизму. Втім, особливий інтерес становлять публікації, присвячені аналізу українського державотворчого та політичного життя останніх десятиліть, пов'язаного з Визвольними змаганнями 1917–1922 рр. та появі нових викликів для суспільства в особі комуністичної пропаганди й ідеології інтегрального націоналізму.

¹⁵ Нам треба... // УБ. 1933. Ч. 22 (185). С. 3.

Слід зазначити, що події 1917–1922 рр. висвітлювалися на сторінках «УБ» шляхом публікації цінних спогадів їхніх учасників, а також історико-аналітичних розвідок різних авторів. Характер суджень авторів, які представляли консервативні кола УГКЦ, і їхні оцінки подій Визвольних змагань був загалом передбачуваним. Слід пам'ятати, що «УБ» публікував статті, де рішуче критикував «науку соціалізму» як таку, що поширює викривлене й неправдиве вчення про приватну власність і рівність людей, котре принципово суперечило науці Церкви¹⁶. Причому автори статей не бачили суттєвої різниці між поглядами соціалістів і комуністів (більшовиків). Відповідно, вони рішуче критикували політичних керманичів Центральної Ради та Директорії — носіїв соціалістичних та ліберальних поглядів — які вдавалися до популізму та соціальної демагогії, тому не були здатні до ефективного державотворення. В статті невідомого автора «Трагедія української державності в р. 1918» йшлося зокрема, що Українську Народну Республіку часів Директорії слід називати не державою, «...але хаосом, зліквідованим більшовиками на протязі кількох тижнів»¹⁷. В іншій статті («Легенда — не брехня») головний отаман Семен Петлюра був віднесений до «гробокопателів» України які, образно кажучи, «...випалили старий ліс на те, аби на тім місці міг рости лопух»¹⁸. Подібно критикувалися отаманщина та її найяскравіший представник Нестор Махно, в часи яких ватажки народних рухів у політичній боротьбі не раз зверталися до мітингової демократії. Спостерігаючи рецидиви таких тенденцій у політичних реаліях Галичини 1930-х рр., невідомий автор статті «Загроза Гуляйпілля» (під криптонімом Зет.) наголошував: «Від ніякого віча і вічевих ухвал не можна очікувати розумної та зрілої застанови, бо паном на всякому вічу, була, є і буде завсіди демагогія»¹⁹.

¹⁶ На суспільні теми // Б. 1931. Ч. 10 (88). С. 3.

¹⁷ Трагедія української державності в р. 1918 // Б. 1933. Ч. 49 (213). С. 2.

¹⁸ Легенда — не брехня... // УБ. 1936. Ч. 19 (334). С. 1.

¹⁹ Зет. Загроза Гуляйпілля // УБ. 1933. Ч. 13 (177). С. 2.

Критикуючи негативний досвід державотворення українських соціалістів у часи Визвольних змагань, члени перемиського гуртка змушені були реагувати й на сучасні виклики політичного життя, прямо чи опосередковано пов'язані з подіями 1917–1922 рр. У статті Ю. Лебединського «Батьки, діти й агітатори» зазначалося, що українська молодь опинилася віч-на-віч з двома загрозами. По-перше, невелика частина молоді опинилася під впливом комуністичних ідей. З цього приводу автор писав: «Молодь, як нетля до світла, пхалась до комунізму, вбачаючи в ньому поратunek і рай. Але треба було конання в муках голоду мільйонів українських громадян, нечуваного терору над українською інтелігенцією і розстрілу родини Крушельницьких, щоб комунізуюча частина нашої молоді схаменулась і зорієнтувалась, що вона робить, куди іде, кому служить і яку велику шкоду робить собі і цілому народові»²⁰. По-друге, частина молоді включилася в націоналістичний рух, який автор назвав «другим актом трагедії» після комуністичної пропаганди. Провід ОУН, який розпочав боротися, використовуючи тактику терору і експропріацій, спровокував репресії польської влади, наслідками яких стали політика пацифікації, закриття українських шкіл, обмеження української кооперації та ув'язнення тисяч українців у Березі Картузькій. Далі автор заявив: «Але найчорнішою сторінкою діяльності проводу (ОУН. — *Авт.*) і смертним гріхом проти української молоді є те, як свідчать усі процеси, що в організації як внизу її, так і на самому верху загніздилися у великій кількості провокатори, які агітують, притягують недосвідчену молодь до організації, опрацьовують пляни грабежів і атенатів, а потім посиляють недосвідчену, збаламучену і обдурену молодь на шибениці і до в'язниць»²¹.

Наведені цитати найкраще ілюструють відношення членів «перемиського гуртка» до двох ідеологій — більшовизму та інтегрального націоналізму — які боролися за симпатії й душі українців Польщі в 1930-х рр. Дистанціювавшись від них, перемиські інтелектуали запропонували інший шлях національного

²⁰ Юрій Лебединський. Батьки, діти й агітатори // УБ. 1936. Ч. 1 (316). С. 2.

²¹ Юрій Лебединський. Батьки, діти й агітатори // УБ. 1936. Ч. 1 (316). С. 2.

відродження, реалізація якого мала сприяти розбудові нової моделі суспільства на фундаменті українського консерватизму.

Консервативне майбутнє України: союз гетьманців та Католицької Церкви

Члени «перемиського гуртка» були, як уже зазначалося, представниками греко-католицького духовенства і вірян Західної Галичини. Це, без сумніву, впливало на їхній світогляд та оцінкові судження. Народжені й виховані в Австро-Угорській імперії, вони лишалися носіями консервативних цінностей галицького українства, сформованих на межі XIX–XX ст. Їхній учитель, пастир і духовний лідер митрополит Андрей Шептицький переживав тоді своєрідну «осінь патріарха». Прикутий до інвалідного візка, він і надалі лишався одним із найавторитетніших українських діячів Польщі та української діаспори. Але як сам митрополит, так і його найближче оточення розуміли, що австрійські часи вже стали надбанням історії, а за мурами резиденції св. Юра «вітри змін» народжували нове покоління українців з новими цінностями і новими прагненнями. За цих обставин інтелектуали УГКЦ намагалися переосмислити історичний досвід останніх десятиліть, щоб, зберігши базові цінності традиційного суспільства, запропонувати нову політичну і суспільну модель держави, до побудови якої українцям варто рухатися. Члени «перемиського гуртка», про яких ідеться в нашій статті, були патріотами рідного краю (Галичини) й водночас свідомими українцями, для яких ідея соборності українських земель не підлягала сумніву. Тому в пошуках суспільної та соціальної моделі майбутньої української держави вони зверталися до патріотів-державників у східній Україні та діаспорі, які сповідували би близькі для них цінності. І вони були знайдені в особі прихильників українського консервативно-монархічного руху, ідеологами й провідниками якого були Павло Скоропадський та В'ячеслав Липинський. Таким чином, у Західній Галичині в 1930-х рр. почала формуватися своєрідна українська державницька ідеологія, що поєднувала католицьку духовну

культуру з ідеалами української трудової монархії, коріння котрої сягало козацько-старшинської державної та духовної традиції. Перемиських галичан і вихідця з Лівобережжя Павла Скоропадського поєднували щира відданість українським традиційним цінностям, тому навіть релігійні відмінності між ними не могли завадити такій несподіваній спілці. Припускаємо також, що членам «перемиського гуртка» могли імпонувати погляди В. Липинського, який підкреслював, що український народ представлений трьома релігійними згромадженнями — православним, греко-католицьким та римо-католицьким, жодне з яких не має переваги перед іншим (Липинський, В. 1925, с. 1–111).

Відповідно, на сторінках «УБ» багато уваги приділялося популяризації державницьких проєктів визначних діячів гетьманського руху, зокрема згаданих В. Липинського і С. Томашівського. Важлива в цьому сенсі вже згадувана стаття «Легенда — не брехня». Присвячена 10-річчю вбивства в Парижі С. Петлюри, вона вкотре порушувала питання про справжні цінності нації та про значення досвіду історії в розбудові нового суспільства. Анонімний автор не мав ніяких симпатій до особи голови Директорії, але, віддавши на суд історії суперечку гетьманців і петлюрівців, рішуче засудив його вбивство, підкресливши антиукраїнське спрямування цього злочину. З цієї нагоди було наголошено, що справжні герої України, це передусім ті особи, які поклали життя заради справжнього служіння її народові. Серед них згадані теоретик українського консерватизму В'ячеслав Липинський, меценат і благодійник Євген Чикаленко, письменник і меценат Володимир Леонтович, історик і публіцист Степан Томашівський. Підбір для статті героїв України не був випадковим. Він віддзеркалював ідеологічні установки українських консерваторів, які не втомлювалися повторювати, що не стихія народних мас є рушієм суспільного розвитку, а наділена владою освічена еліта нації — політики, науковці, митці й меценати. Причому практичним втіленням досвіду державотворення консервативні сили України вважали короткочасне існування Української держави 1918 р. Автор у цьому сенсі послався на свідчення згаданого Степана Томашівського, який з цього приводу пафосно

писав: «Гетьман Скоропадський полишив був Україну справді молоком і медом текучу, повну всякого матеріального і культурного добра, з налаженою адміністрацією і нормальним фінансуванням. Що сталося з цими цінностями? Де українське пишно розцвітаюче шкільництво і наука? Що сталося з мільярдами державного скарбу»²²? «Медом текуча Україна» протиставлялася хаосу та розрусі в УНР. Відповідно, антигероями України закономірно було виведено осіб, які, на думку автора статті, втілювали популізм і демагогію. Серед них названо Семена Петлюру й Нестора Махна та їхніх відповідників у давнішій історії — Івана Гонту й Олексу Довбуша.

Історичні екскурси спонукали автора порушити проблему досвіду історії для побудови нової України. Важливе місце в процесі належало міфіві або легенді про минувшину, адже саме таких осіб, як Іван Гонта й Олекса Довбуш, кілька поколінь українців усвідомлювали як народних героїв. При цьому автор наводив висловлювання з цього приводу В. Липинського, який, між іншим, стверджував: «Легенда — не брехня. Легенда — це сильне хотіння, що бере образ укоханої минувшини для творення будуччини. Але це не перебріхування минувшини, щоб допінгувати своє кволе хотіння. Це не чад неправди, яким труси опянюють себе, йдучи в бій за те, чого не хочуть»²³. Наведена цитата пояснює редакторську політику «Українського Бескиду», який публікував відповідні статті з історії України. Освітня діяльність митрополита Йосифа Рутського, наукова праця Івана Могильницького, видавнича активність єпископа Івана Снігурського створювали на сторінках цього часопису образ представників національної еліти минулого, які віддано працювали задля піднесення культури свого народу. А постать скромного парафіяльного священика Пантелеймона Шпильки²⁴ стала гідним прикладом служіння народу в часи Визвольних змагань, згідно з неодноразово заявленим на сторінках «УБ» гаслом: «Любов до Бога і до рідного народу ідуть в парі».

²² Легенда — не брехня ... // УБ. 1936. Ч. 19 (334). С. 1.

²³ Легенда — не брехня ... // УБ. 1936. Ч. 19 (334). С. 1.

²⁴ Коковський Ф. Священик-громадянин // УБ. 1939. Ч. 1 (316). С. 2–3.

Ідейна солідарність членів «перемиського гуртка» з гетьманцями об'єктивно сприяла посиленню ідеї згуртованості українства в цілому. Сприяючи подоланню відчуження між малоосвіченим народом та українською інтелігенцією, вони налагоджували комунікації між різними соціальними групами українського суспільства. Зразки щирого служіння народу, на прикладі вихідців з різних регіонів України, зміцнювали комунікацію культурну, пов'язуючи в непорушну єдність українські землі.

Є підстави припускати, що члени «перемиського гуртка» намагалися нести ідеї гетьманців-державників у середовище ширших кіл українського суспільства не лише друкованим словом, але й конкретними політичними заходами. Так, у статті «29-го квітня на селі» було повідомлено про святковий захід у с. Ляцьк з нагоди проголошення Української держави в Києві 1918 р., в якому взяло участь близько 100 осіб. Було, зокрема, виголошено дві доповіді присвячені цій події, після чого хор виконав українські патріотичні пісні²⁵. Очевидно, подібні акції не лишалися непоміченими в середовищі українських демократичних кіл Галичини. Характерно, що ще 1934 р. офіційний часопис УНДО «Діло» вийшов у світ з різкою статтею «Хто, як і пощо робить гетьманський шум?» Анонімний автор, не приховуючи емоцій, писав: «...чи католицизм і Скоропадщина — це поняття тотожні?! Тотожними старається зробити їх такий католицький орган, як “У. Бескид”, що пропагує Скоропадщину коштом католицизму і дискредитує свій католицизм втискаючи його у політичні комбінації, в яких замішано також російська масонерія. Нам здається, що консерватизм думки, природний католицькому світогляду, це річ одна, — а пропаганда Скоропадщини — щось зовсім друге...»²⁶. Втім, автор, як демократ, змушений був усе-таки визнавати право української монархічної (гетьманської) ідеології на існування, але з усією рішучістю закликав поставити її «на своє місце» як таку, що не пов'язана з

²⁵ 29 квітня на селі // УБ. 1936. Ч. 20 (335). С. 1.

²⁶ Хто, як і пощо робить гетьманський шум? // Діло. 1934. Ч. 332 (13877). С. 3.

актуальними проблемами українства і представлена малим емігрантським гуртком.

**Роль бізнесу в системі налагодження культурних комунікацій.
Редакція «Українського Бескиду» про розвиток національної економіки**

Члени «перемиського гуртка» в пошуках оптимальної моделі майбутньої України не обмежувалися лише розробкою гуманітарних проблем. Вони розуміли, що для побудови ефективних комунікаційних зв'язків у державі й суспільстві недостатньо лише самовідданої освітянської та наукової праці. Для динамічного розвитку країни і нації потрібна стабільна економічна система, тому в ранніх номерах «УБ» анонсувалися статті з відповідною тематикою. Втім, у доступних нам примірниках цього часопису нам не вдалося виявити ґрунтовних публікацій економічної тематики про роль національної економіки в розвитку соціальних комунікацій.

Тим не менше, окремі судження авторів, а також, більшою мірою, сторінки реклами, засвідчують, що редакція часопису усвідомлювала значення формування власної бізнесової й банківської еліти для розвитку української нації. Наприклад, «УБ» на своїх сторінках постійно оприлюднював заклик: «Розбудуємо український промисел» і, в міру своїх можливостей, сприяв цій розбудові. Рекламувалися, наприклад, нечисленні українські кредитні установи («Українська щадниця в Перемишлі та український кооперативний банк «Віра»)²⁷ як такі, до котрих, у разі потреби, рекомендувалося звертатися українцям; містилися також заклики купувати товари українських кооперативних установ і відвідувати саме українські крамниці. При цьому часопис повідомляв про відкриття нових українських торговельних точок з їхніми адресами та іменами власників²⁸. Редакція навіть затвердила пільговий тариф для розміщення оголошень від українських підприємців, на 1/3 нижчий

²⁷ Українська щадниця... // УБ. 1936. Ч. 1 (316). С. 15. Український кооперативний банк... // УБ. 1937. Ч. 6 (371). С. 8.

²⁸ Добромль // УБ. 1937. Ч. 3 (368). С. 8.

від звичайного²⁹. Сприяння українському дрібному бізнесу виявлялося також у підтримці спеціалізованих закладів освіти. Так, саме на сторінках УБ було оголошено про збір пожертв на українську католицьку ремісничу школу (бурсу) в Перемишлі³⁰, успішне функціонування якої мало посилити український сегмент у ремісничому середовищі Західної Галичини.

Інтерес до підтримки українського бізнесу та кредитних установ пояснювався не лише бажанням покращити матеріальний стан українських дрібних підприємців. Редактори «УБ» й автори статей цього часопису добре розуміли роль підприємців у розвитку культури будь-якого народу. Адже саме підтримка меценатів завжди була ключовою в мистецькому, освітньому та науковому житті. Відсутність комунікації між підприємцем-меценатом і талановитими митцями, вчителями й науковцями незворотно веде до занепаду культури. Саме тому під гаслом «Розбудуємо український промисел» стояла ідея не лише добробуту бізнесменів, але передусім створення міцного економічного фундаменту, на якому можна було будувати надійну систему культурних комунікацій галицького українства. Невипадковими в цьому сенсі видаються нам заклики до читачів купувати товари передусім у тих крамницях, які рекламує українська преса і які жертвують відсоток від прибутку на «Рідну школу»³¹. В цілому, за наповненням і духом статей, «УБ» обстоював ідею «матеріального фундаменту» націстворення, яку поширював у гаслах: «Без преси, банків і кооперації немає нації!»³²

Висновки

Часопис «УБ» займає важливе місце серед інших українських періодичних видань міжвоєнної Польщі. Ставши фактичним органом неформального гуртка інтелектуалів Перемиської єпархії УГКЦ, він сприяв активному поширенню їхніх ідей про перебудову українського суспільства. Їх

²⁹ Тарифа оголошень // УБ. 1936.Ч. 3 (318). С. 8.

³⁰ При поси́лці грошей... // УБ. 1936. Ч. 4 (319). С. 5.

³¹ Купуйте тільки в тих skleпах... // УБ. 1936.Ч. 18 (333). С. 8.

³² Без преси... // Український Бескид. 1933.Ч. 48 (212). С. 2.

суть полягала в поєднанні духовної та інтелектуальної спадщини католицизму з державницькою концепцією гетьманської ідеології. Синтез таких різних світоглядних систем став можливим завдяки усвідомленню спільного фундаменту, яким був український консерватизм. Поєднанню галицьких інтелектуалів з нащадками козацьких старшин сприяли також ідеї В'ячеслава Липинського, котрий цінував досвід в процесах українського націєтворення як православних, так і католиків.

З об'єктивних причин ідеї «перемиського гуртка», поширювані завдяки «УБ», не могли отримати широкий відгук у Галичині. Цьому завадила неможливість конкурувати з українськими виданнями ліберально-демократичного та націоналістичного спрямування з погляду як обмеженого фінансування часопису, так і низького рівня грамотності його потенційних читачів. Попри це, редакторська політика «УБ» є прикладом добре продуманої стратегії роботи з читацьким середовищем, розрахованої на тривалу перспективу його виховання як відповідальних громадян майбутньої України.

Це виявлялося в такому.

По-перше, члени «перемиського гуртка», виконуючи функції «соціальних інженерів», намагалися виховувати новий тип українця-консерватора, наполегливо прищеплювали читачам ідею про дотримання «інформаційної гігієни». Постійно роз'яснюючи науку Католицької Церкви про ЗМІ, автори статей в «УБ» підкреслювали руйнівний вплив «лихої преси» на свідомість вірянина. В такий спосіб окреслювалися межі інформаційного простору, в межах якого має духовно та інтелектуально розвиватися особистість.

По-друге, автори статей у часописі «УБ» ознайомлювали читачів з досвідом Визвольних Змагань 1917–1922 рр. з метою переконати в шкідливості радикальних політичних рухів для державотворення. На їхню думку, саме соціальний популізм і політична демагогія стали одними з ключових причин невдачі побудови незалежної України. Відповідно, читацька аудиторія «УБ» рішуче застерігалася від впливу як комуністичних ідей

(більшовизму), так і від гасел українського націоналізму, який тоді набував усе більшої популярності в Галичині.

По-третє, популяризація поглядів видатних діячів гетьманського руху супроводжувалася вихованням у читацької аудиторії нового погляду на зміст служіння батьківщині й народу. З позицій українського консерватизму справжніми героями України поставали не ватажки народних повстань, а представники еліти — освітяни, меценати, науковці та видавці. В такий спосіб автори відповідних статей активно сприяли налагодженню соціальних комунікацій між малоосвіченим українським селянством Галичини і українською інтелігенцією. Важливою видається також та обставина, що, пропагуючи роль і значення в історії України еліти, яка представляла всі її регіони, члени «перемиського гуртка» долали галицький регіоналізм, виховували читацьку аудиторію в дусі цінностей соборної України та сприяли зміцненню культурних комунікацій між її регіонами.

По-четверте, редакція «УБ» усвідомлювала роль національного бізнесу та фінансових організацій не лише в економічному, але й у культурному житті українського суспільства. Вбачаючи в національних виробниках потенційних меценатів, редакція надавала їм підтримку шляхом реклами, тим самим налагоджуючи та зміцнюючи комунікації між різними соціальними групами українського суспільства Галичини.

Дроздовська, О. 2001. *Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.)*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника.

Животко, А. 1989–1990. *Історія української преси*. Мюнхен : Український технічно-господарський інститут.

Загайкевич, Б. (ред.). 1961. *Перемишль — західний бастион України*. Нью-Йорк-Філадельфія: Перемиський видавничий комітет.

Липинський, В. 1925. *Релігія і церква в історії України*. Філадельфія: Америка.

Сумієнко, Є. І. 2001. *Соціальна інженерія*. Експериментальний курс лекцій: навчальний посібник. Київ: Інститут соціології НАН України.

Холод, О. М. 2018. *Соціальні комунікації: тенденції розвитку*. Навчальний посібник. Київ: Білий Тигр.

Drozdovska, O. 2001. *Ukrainiski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865–1939 rr.) [Ukrainian Magazines of County Towns of Galicia (1865–1939)]*. Lviv: Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanyka. [in Ukraine]

- Zhyvotko, A. 1989–1990. *Istoriia ukrainskoi presy [History of the Ukrainian Press]*. Miunkhen : Ukrainskyi tekhnichno-hospodarskyi instytut. [in Ukraine]
- Zahaikevych, B. (red.). 1961. *Peremysl — zakhidnyi bastion Ukrainy [Przemysł is the Western Bastion of Ukraine]*. Niu-Iork-Filadelfiia: Peremyskyi vydavnychyi komitet. [in Ukraine]
- Lypynskyi, V. 1925. *Relihiia i tserkva v istorii Ukrainy [Religion and the Church in the History of Ukraine]*. Filadelfiia: Ameryka. [in Ukraine]
- Sumiienko, Ye. I. 2001. *Sotsialna inzheneriia [Social Engineering]*. Eksperymentalnyi kurs lektsii: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. [in Ukraine]
- Kholod, O. M. 2018. *Sotsialni komunikatsii: tendentsii rozvytku [Social Communications: Development Trends]*. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Bilyi Tyhr. [in Ukraine]